

Archeologisch bureauonderzoek

**CAN-deelgebieden Elzenhaze-Zuid, het
Noorderkwartier en Stationsgebied
Stadsdeel Noord, Amsterdam**

BO 08-020, Amsterdam 2008

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens planlocatie	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Beleid	7
2.1 Uitgangspunten	7
2.2 Archeologiebeleid provincie Noord-Holland	7
2.3 Archeologiebeleid gemeente Amsterdam	8
2.4 Situatie plangebied CAN-deelgebieden	10
3 Beknopte geologie en geschiedenis van het plangebied	12
3.1 Algemeen	12
3.2 Historisch-topografische inventarisatie	13
3.3 Overzicht archeologische vindplaatsen	15
4 Archeologische verwachtingskaart	17
5 Archeologische beleidsadvieskaart	19

Samenvatting

Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) heeft in opdracht van Projectbureau Noordwaarts een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de CAN-deelgebieden: Elzenhage-Zuid, Het Noorderkwartier en het Stationsgebied. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen met de mogelijke archeologische sporen die in de bodem zijn nagelaten.

De historisch topografische kartering heeft geresulteerd in een overzicht van archeologische informatie over het gebruik en de bewoning van de Buikslotermeer vanaf de 17de eeuw. Van dit ruimtelijke en landschappelijke beeld is een beleidskaart van archeologische waarden afgeleid die een specificatie biedt van de beleidsregels en maatregelen die voor de archeologische monumentenzorg vereist zijn.

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen de CAN-deelgebieden: Elzenhage-Zuid, Het Noorderkwartier en het Stationsgebied in opdracht van Projectbureau Noordwaarts. Uitgaande van deze waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige bouwplannen.

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. In de directe omgeving van het plangebied zijn in het verleden wel enkele vindplaatsen gelokaliseerd. Daarop aansluitend biedt de historisch topografische inventarisatie van kaartmateriaal, archiefbronnen en publicaties, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties in de onmiddellijke omgeving, aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische overblijfselen.

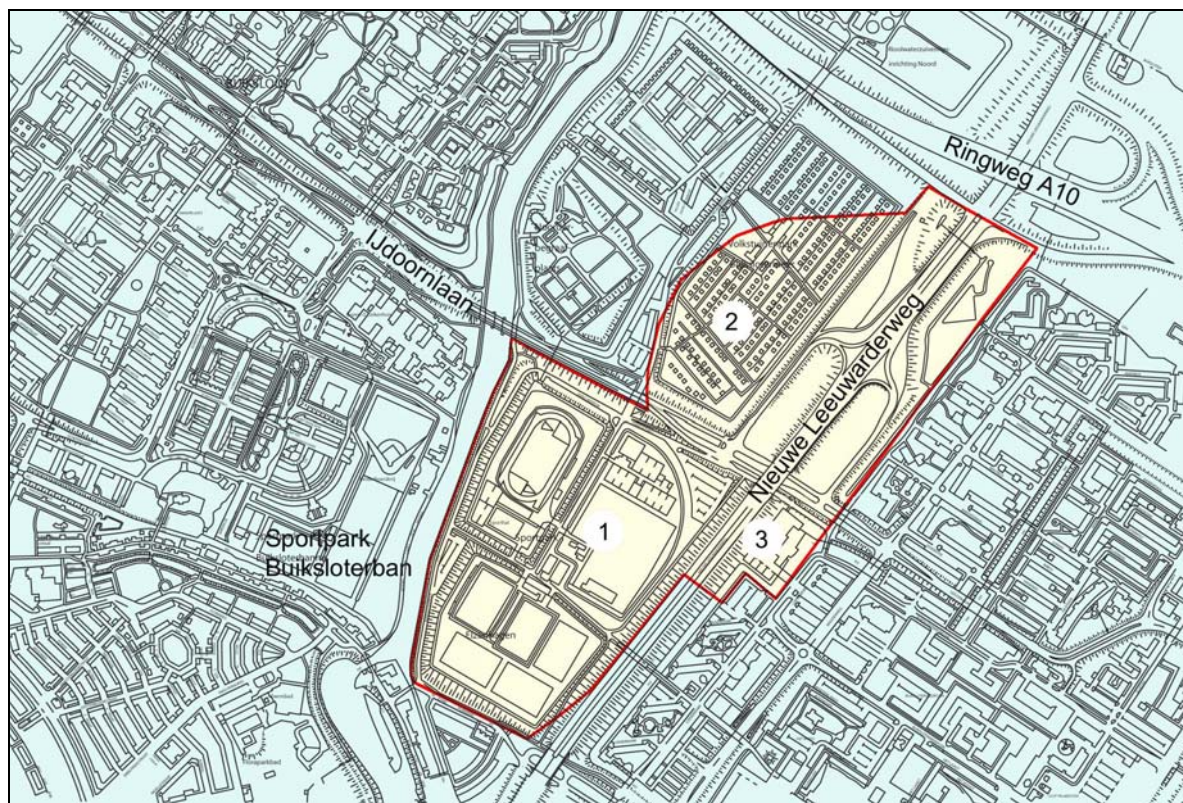
In het bureauonderzoek komen het gemeentelijk archeologie beleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde. Hoofdstuk 5 presenteert het advies over de maatregelen voor integratie van archeologie binnen (toekomstige) planontwikkeling. Het beleid, dat voortvloeit uit de waardestellingen voor dit gebied, is samengevat met een beleidskaart.

1 Administratieve gegevens planlocatie

De CAN-deelgebieden omvatten een aantal onderscheiden deelgebieden. Het totale plangebied wordt begrensd door de Nieuwe Leeuwarderweg in het oosten, het Noordhollands Kanaal in het westen, de Nieuwe Purmerweg in het zuiden en de Ringweg-Noord in het noorden.

1.1 Administratieve gegevens

Provincie	Noord-Holland	X-coördinaat Z	123.640
Gemeente	Amsterdam	Y-coördinaat Z	490.070
Plaats	Amsterdam	X-coördinaat ZW	123.388
Kaartblad	25E	Y-coördinaat ZW	490.198
X-coördinaat N	124.361	Y-coördinaat NW	123.574
Y-coördinaat N	491.137	Y-coördinaat NW	490.850
X-coördinaat O	124.581	ARCHIS meldingsnr.	27883
Y-coördinaat O	491.019		

- 1 Locatie CAN-deelgebieden (rood omlijnd), met de deelgebieden 1: Elzenhage-Zuid, 2: Stationsgebied, 3: Noorderkwartier.

2 Beleid

2.1 Uitgangspunten

Aan het einde van de jaren tachtig groeide het besef dat archeologische vindplaatsen in Europa ernstig werden aangetast door grootschalige infrastructurele werken, de toename van bouwlocaties en de intensivering van de landbouw. Om het archeologische erfgoed beter te beschermen hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta).

Een essentieel uitgangspunt van dit verdrag is dat behoud van archeologisch erfgoed in iedere fase van planontwikkeling dient te worden meegewogen. Dit betekent dat bouwplanvorming in principe voorziet in behoud ter plekke. Als dit geen optie is, dient het bouwplan te voorzien in maatregelen om archeologische overblijfselen te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. Het verdrag stelt de initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van dergelijk archeologisch onderzoek. De nieuwe wet ter uitvoering van dit verdrag, de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz: Stb. 2007,42), is per 1 september 2007 definitief van kracht.

Op grond van de Wet op de archeologische Monumentenzorg zijn vier wetten gewijzigd: de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet. De Wet op de Ruimtelijke Ordening bevatte al voorschriften om meer rekening te houden met archeologie ten behoeve van kwaliteitsverbetering van ruimtelijk beleid. Dit betekent o.a. dat elk bestemmingsplan op archeologisch beleid zal worden getoetst.¹ Door de wetswijzigingen worden archeologische belangen vanaf het begin van de besluitvorming in de ruimtelijke ordening meegewogen. Ondanks de getroffen maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevallsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.²

2.2 Archeologiebeleid provincie Noord-Holland

Vanwege de implementatie van het Verdrag van Valletta heeft de provincie Noord-Holland diverse maatregelen getroffen voor de inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordening. Culturele planologie en cultureel behoud behoren tot de vier kerntaken, zoals de provincie die heeft geformuleerd in de Cultuurnota 2005-2008 (Provincie Noord-Holland 2004). Hiermee sluit de provincie aan op de Nota Belvédère uit 1999, waarin behoud van cultuurhistorie door ontwikkeling wordt nagestreefd. De provincie betreft nadrukkelijk culturele waarden, waaronder ook archeologie, bij de realisatie van de ruimtelijke- en stedelijke vernieuwing. Hiertoe zijn gebieden, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn, aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden op de Cultuur Historische Waardenkaart Provincie Noord-Holland (CHW). De waardestellingen van de CHW-kaart zijn bedoeld als primaire algemene indicaties die per specifiek

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 10 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

plangebied nadere invulling en precisering behoeven. Dit leidt tot nadere waardestellingen voor plangebieden met zowel lage als hoge waarderings op de CHW-kaart.

Bovendien toetst de provincie bestemmingsplannen op inpassing van beleid ten aanzien van archeologie en zijn de speerpunten met betrekking tot de artikel 19-procedure WRO (Wet Ruimtelijke Ordening) verscherpt. Hierbij wordt gesteld dat voor projecten, die afwijken van het bestemmingsplan en die op de CHW binnen een gebied van hoge of zeer hoge archeologische waarde liggen, in beginsel een aanvraag van artikel 19, lid 1 WRO is vereist. Met een archeologisch rapport (bureauonderzoek) moet de aard en strekking van de archeologische waarde worden gepreciseerd. In dit geval dreigt door de uitvoering van het bouwproject vernietiging van de archeologische waarden en is een verklaring van geen bezwaar gewenst. Aan deze vrijstelling is één van de volgende voorwaarden verbonden:

- de initiatiefnemer wordt verplicht technische of bouwkundige maatregelen te treffen, waardoor monumenten (archeologische vondsten) in de bodem ter plaatse (*in situ*) kunnen worden behouden;
- de initiatiefnemer wordt verplicht tot het nemen van maatregelen voor documentatie en berging van archeologische overblijfselen tot behoud ervan (*ex situ*). Afhankelijk van de aard van de verwachting en de aard van de civieltechnische bodemingreep kan het archeologische programma variëren van een begeleiding, een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) of een Archeologische Opgraving (AO). Toepassing van artikel 19, lid 2 (*voorwaarden voor het verkrijgen van een verklaring van geen bezwaar*) zonder bovengenoemde maatregelen is toegestaan indien het archeologisch onderzoek heeft aangetoond, dat *geen* waarden aanwezig zijn. Dit zal in de aanvraag moeten worden verwoord. Lid 2 kan eveneens worden toegepast indien de verstoring van de bodem dermate gering zal zijn, dat de aanwezige archeologische waarden geen schade wordt toegebracht.

2.3 Archeologiebeleid gemeente Amsterdam

Aangezien de verantwoordelijkheid voor het archeologisch erfgoed wordt gedecentraliseerd, dienen (deel)gemeenten hun eigen beleid op het gebied van archeologie te ontwikkelen. In aansluiting op het rijks- en provinciaal beleid heeft de gemeente Amsterdam in haar beleidsnota specifieke aandacht besteed aan vroegtijdige inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordening (BMA 2005). Goede integratie van archeologie in ruimtelijke ordeningsprocessen is een voorwaarde om adequaat en tijdig in te kunnen spelen op bouwontwikkelingen in de stad en verlies van waardevol bodemarchief te voorkomen. Het streven is een doelmatige en maatgesneden invulling van het archeologiebeleid in bestemmingsplannen en bouwplannen.

Tegen deze achtergrond is de afdeling Archeologie BMA in 2001 gestart met een nadere inventarisatie van archeologische verwachtingen in elk afzonderlijk stadsdeel. Hiertoe worden onder meer verschillende historische kaartbeelden van het stadsdeelgebied met elkaar vergeleken. Deze inventarisatie is bedoeld als een verfijning van het verwachtingsbeeld van de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW kaart) van de provincie Noord-Holland, en de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) waarin de stedelijke gebieden niet gekarteerd zijn.

De nieuwe wetgeving houdt in dat de aanwijzing van aandachtsgebieden in bestemmingsplannen op gemeentelijk niveau zal worden aangepakt. De gemeente (stadsdelen) dient door middel van bureau- en/of inventariserend veldonderzoek aan te geven of er archeologische waarden in het geding zijn. Tevens dienen inhoudelijke maatregelen voor de uitvoering van het onderzoek te worden geformuleerd. De bescherming van (verwachte) archeologische waarden kan (o.a.) worden geregeld met een aanlegvergunning.

Het archeologiebeleid is gebaseerd op het principe dat bij bodemverstorende (bouw)activiteiten altijd een nadere waardestelling nodig is van de aanwezige archeologische verwachting in de vorm van een bureauonderzoek. Dit bureauonderzoek behelst een specificatie van eventuele archeologische waarden binnen een specifiek plangebied en een advies met betrekking tot het daarbij behorende beleid. De parameters voor het beleid berusten op een combinatie van de specifieke cultuurhistorische / archeologische waarden, de oppervlakte van het te ontwikkelen terrein en de diepte van de bodemingreep. Er is sprake van dertien beleidsvarianten:

- 1: gebieden met bekende archeologische waarden. Hier is bij elke bodemingreep ongeachte de omvang of diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Hier wordt bij bodemingrepen dieper dan 0,50 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 50 m² archeologisch veldonderzoek geadviseerd.
- 3: gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van voor de 19de eeuw. Bij bodemingrepen dieper dan 0,50 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m² wordt archeologisch veldonderzoek geadviseerd.
- 4: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Hier wordt bij bodemingrepen dieper dan 1,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m² archeologisch veldonderzoek geadviseerd.
- 5: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Hier wordt bij bodemingrepen dieper dan 2,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m² archeologisch veldonderzoek geadviseerd.
- 6: onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Gezien het feit dat de archeologische sporen mogelijk aan het oppervlak liggen, geldt voor deze terreinen geen dieptecriterium. Wel geldt een oppervlakte criterium, te weten: bij bodemingrepen met een oppervlakte groter dan 500 m² een archeologisch veldonderzoek geadviseerd.
- 7: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit het einde van de 19de eeuw. Hier wordt bij bodemingrepen dieper dan 1,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 500 m² archeologisch veldonderzoek geadviseerd.
- 8: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Hier wordt archeologisch veldonderzoek geadviseerd bij bodemingrepen dieper dan 2,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 10.000 m².
- 9: terreinen met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Hier wordt bij bodemingrepen dieper dan 3,00 m ÷ NAP en met een oppervlakte groter dan 500 m² archeologisch veldonderzoek geadviseerd. De NAP maat is gebaseerd op het gemiddelde doorvaartprofiel.
- 10: gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn buiten het historische centrum van Amsterdam. Hier wordt archeologisch veldonderzoek geadviseerd bij bodemingrepen dieper dan 3,00 m ÷ NAP en met een oppervlakte groter dan 10.000 m². De NAP maat is gebaseerd op het gemiddelde doorvaartprofiel.

- 11: gebieden met een lage archeologische verwachting die een oorsprong hebben van een opgespoten eiland (bijv. baggerdepots uit de 19de eeuw of eilanden zoals IJburg) in het IJ. Bij bodemingrepen dieper dan 4,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 10.000 m² wordt archeologisch veldonderzoek aanbevolen.
- 12: gebieden met een lage archeologische verwachting die in het IJ en/of terreinen die als haven in gebruik zijn. Hier wordt bij bodemingrepen dieper dan 5,00 m onder het wateroppervlak en met een oppervlakte groter dan 10.000 m² archeologisch veldonderzoek aanbevolen.
- 13: gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. Er geldt daarom een lage archeologische verwachting en derhalve een vrijstelling voor archeologisch onderzoek. Deze categorie plangebieden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

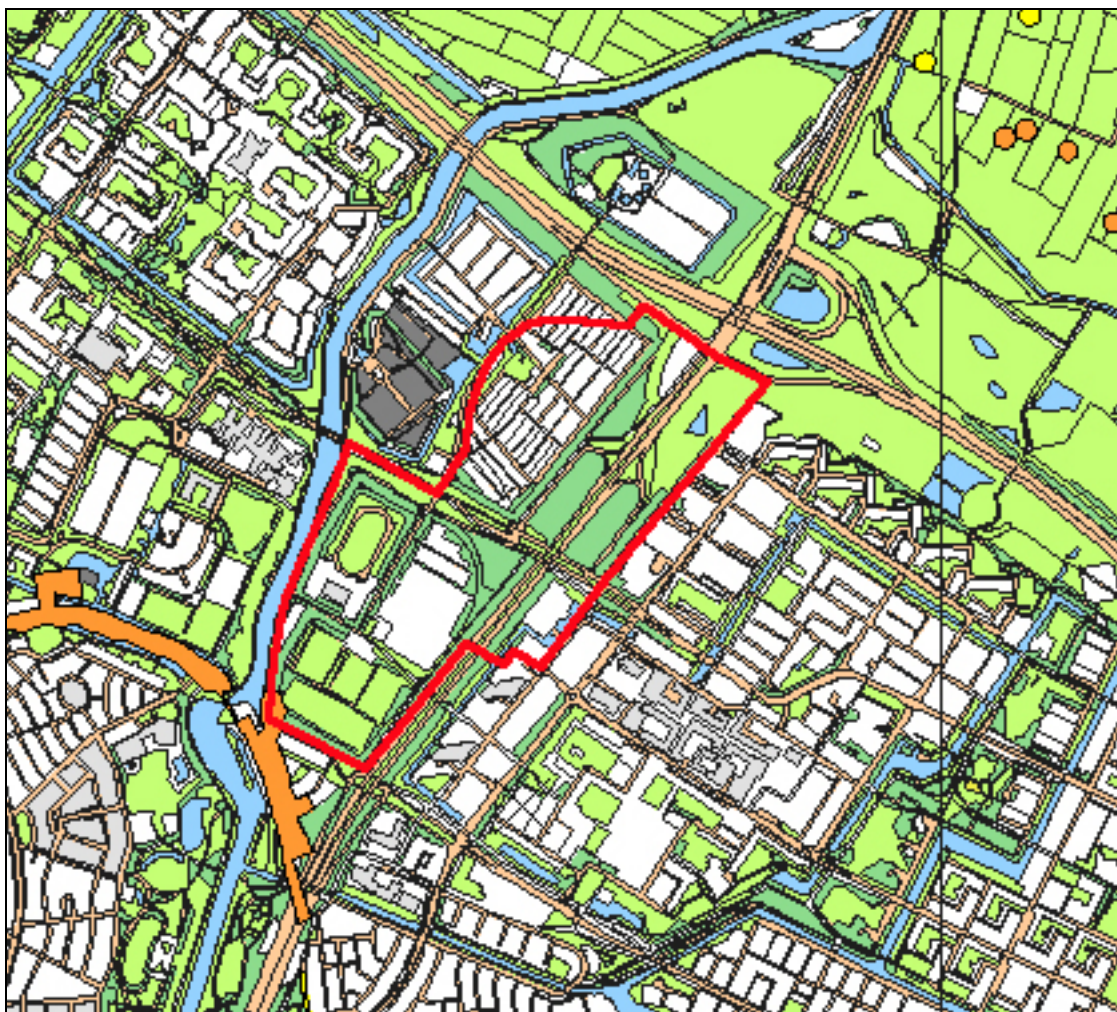
Archeologisch veldonderzoek kan bestaan uit een IVO (inventariserend veldonderzoek) en/of een AO (Archeologische Opgraving). Het IVO is een kortlopende ingreep om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Aan het IVO kan een AO worden gekoppeld. Een AO is bedoeld om de archeologische resten nauwkeurig te documenteren en te bergen. De duur van onderzoek is afhankelijk van de omvang en de ligging van de bouwlocatie.

Voor alle veldonderzoeken is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden voor het werk vastgelegd. Dit vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. In het PvE wordt tevens beschreven of archeologische overblijfselen in de bodem bewaard kunnen blijven of dat opgraven van deze resten noodzakelijk is (selectiebesluit). Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

2.4 Situatie plangebied CAN-deelgebieden

Binnen het plangebied zijn geen wettelijk beschermde archeologische monumenten aangewezen. In de uiterste zuidwesthoek van het plangebied ligt een zone waar volgens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK-terrein: 14621) en de provinciale Cultuur Historische Waardenkaart een hoge archeologische waarde geldt (afb. 2). Het betreft een klein deel van het historische dijkdorp Buiksloot. Afgezien van de monumentwaardering is het plangebied verder vrij van zones met een archeologische waardering. Dit verwachtingsbeeld is algemeen van aard en dient in het kader van de bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt.

Het voorliggende bureauonderzoek betreft een historisch topografische analyse ten behoeve van een ruimtelijk onderscheid van meer specifieke archeologische verwachtingen. Hiervoor zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de Topografische Militaire Kaart (1854) gecombineerd met gegevens van historische kaarten van Johannes Beeldsnijder uit 1575 en van Nicolaes Visscher (ca. 1700). Deze historisch cartografische gegevens tonen aan dat binnen het plangebied sporen van gebruiks- en bewoningsactiviteiten uit de Nieuwe Tijd kunnen worden verwacht.

2 CAN-deelgebieden, in rood aangegeven, op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). In de uiterste zuidwesthoek van het plangebied ligt Buiksloot (oranje). Dit terrein is van hoge archeologische waarde. De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het kaartbeeld van de AMK.

3 Beknopte geologie en geschiedenis van het plangebied

3.1 Algemeen

De archeologische waardering van het plangebied begint met een beknopte reconstructie van de landschapsgeschiedenis aangezien de vorming van het landschap van invloed is op het archeologische verwachtingsbeeld.

Het huidige bewoningslandschap in en om Amsterdam heeft lange tijd deel uitgemaakt van een uitgestrekt veenlandschap. Dit Hollandveen Laagpakket is een relatief jonge vegetatie, die zich circa 4.000 jaar geleden begon te vormen. Na de laatste ijstijd, zo'n 10.000 jaar geleden, verbeterde het klimaat blijvend en ontstond in het huidige Holland een landschap dat in wisselende mate voor bewoning geschikt was. Allereerst werd op de desolate Pleistocene zandvlakte, die was achtergebleven nadat het landijs definitief was verdwenen, het Basisveen gevormd. Deze veenlaag bevindt zich nu onder Amsterdam en omgeving op een diepte van gemiddeld 12 m ÷ NAP.

Vervolgens werden gedurende een langere periode, waarin de zeespiegel steeg, klei- en zandpakketten afgezet, ook wel de Formatie van Naaldwijk genoemd (Weerts e.a. 2006). In het Hollandse kustgebied ontstond een waddengebied met geulen dat later overging in een kwelderlandschap met kreken en prieden. Hierlangs lagen hoger liggende stroomruggen die geschikt waren voor bewoning. In de vroege bronstijd (2.200-1.700 v. Chr.) ontstond een gesloten kust. De duinenrij werd alleen nog onderbroken door de mondingen van de grote rivieren. Het milieu achter de duinen verzoette langzamerhand en er brak weer een fase van veenvorming aan, het Hollandveen Laagpakket. In de ondergrond van Amsterdam begint dit veen op ongeveer 4 tot 5 m ÷ NAP en loopt het door tot gemiddeld 2 m ÷ NAP en plaatselijk tot 0 m NAP. Aan deze ongeveer 9.000 jaar durende veenlandschapsvorming kwam vanaf de late 10de eeuw n. Chr. een eind met de systematische veenontginningen (Veerkamp 1997).

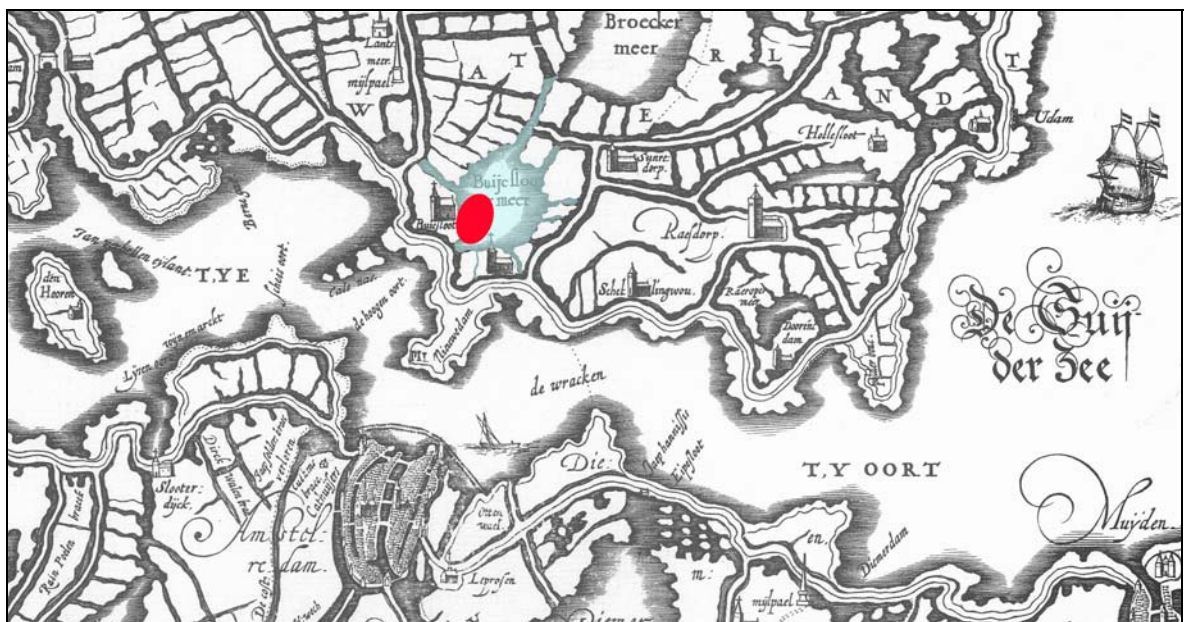
Aangezien het stadsgebied van Amsterdam oorspronkelijk uit drassig hoogveen bestond, was het voor de 12de eeuw nauwelijks geschikt voor bewoning. Overblijfselen van menselijke activiteiten uit deze periode zijn in Amsterdam dan ook tot op heden niet bekend. De vroegste bewoning buiten Amsterdam (op de hogere delen zoals de standwallen in Noord-Holland bijvoorbeeld) dateert uit de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.). Uit de daaropvolgende IJzertijd (800 - 12 v. Chr.) en de Romeinse Tijd (12 v. Chr. - 450 n. Chr.) zijn er op Amsterdams grondgebied enkele vondsten gedaan. Deze overblijfselen bevonden zich in ophogingslagen en kunnen niet direct aan bewoning ter plaatse worden gerelateerd. De oudste resten van permanente bewoning zijn tot nu toe teruggevonden op de oevers van de Amstel. Ze dateren uit de ontginningsperiode die in Amsterdam begon aan het einde van de 12de eeuw (de Late Middeleeuwen). De nederzetting aan de rivier groeide vanaf de 14de eeuw uit tot een stad. In de 17de eeuw bereikte de stedelijke ontwikkeling zijn hoogtepunt met de aanleg van de halfcirkelvormige stadsmuur met 26 bolwerken langs de Singelgracht. Pas aan het einde van de 19de eeuw begon de stadsuitbreiding buiten de historische binnenstad. De Buikslotermeerpolder valt sinds 1921 binnen de gemeentegrenzen van Amsterdam. Het plangebied is in de jaren 60 bebouwd.

3.2 Historisch-topografische inventarisatie

Het plangebied ligt voor het grootste deel in de Buisklotermeerpolder, direct ten noorden van de Waterlandse Zeedijk, hier de Buiskloterdijk. Het plangebied grenst in het zuidwesten aan het historische dijkdorp Buiksloot. Beide gebieden hebben ieder een eigen ontwikkelingsgeschiedenis, die elk hun sporen in de bodem hebben achtergelaten.

De Buisklotermeerpolder is ontstaan tussen 1624 en 1628 na het droogleggen van het gelijknamige Buisklotermeer. In de vroege middeleeuwen bestond de omgeving van Amsterdam uit een uitgestrekt veengebied. Vanaf de Late Middeleeuwen (11de -12de eeuw) werd dit gebied ontgonnen. De veenontginningen leidden tot daling van het maaiveld, waardoor de nieuwe landerijen bloot kwamen te staan aan overstromingsgevaar. Gedurende diverse stormvloed en in de 12de en 13de eeuw gingen grote stukken veengebied verloren en trad een aanzienlijke verbreding van het IJ op. In deze periode is vermoedelijk ook het Buisklotermeer ontstaan. Het meer stond via de Slochter in verbinding met het noordelijker gelegen Broeckermeer en via kleinere sloten met de omringende dorpen Buiksloot, Nieuwendam en Zunderdorp (afb. 3).

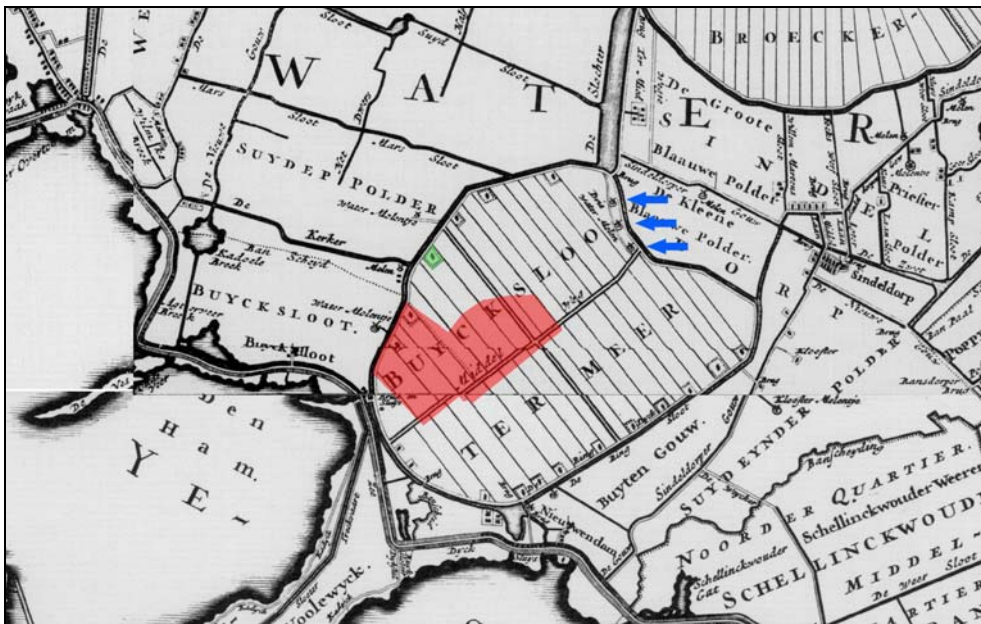
Na de grote overstromingen in de 12de eeuw verplaatste de middeleeuwse bewoning in het veenweide gebied zich naar de gouwen aan de randen van de ontginningsblokken. Tevens versmolten de huisplaatsen en ontwikkelen zich tot kleine compacte dorpskernen. In de 13de eeuw voltrok zich een tweede verschuiving van de bewoning naar de Waterlandse zeedijk en ontstonden handels en vissersplaatsen zoals Buiksloot (Bos 1988). Het middeleeuwse dijkdorp lag oorspronkelijk verder naar het zuiden. Vermoedelijk is een groot deel van het middeleeuwse dijkdorp weggespoeld, en is Buiksloot in het begin van de 16de eeuw naar de huidige locatie verplaatst. Bij de verplaatsing werd een nieuwe kapel gesticht, thans de Hervormde Kerk aan het Buiskloterkerkpad. Opgravingen tijdens restauratiewerkzaamheden van deze kerk ondersteunen deze hypothese, daar er geen funderingen van een middeleeuwse voorganger zijn aangetroffen.

3 Het plangebied (rood) geprojecteerd op de historische kaart van Joost Johannes Beeldsnyder uit 1575.

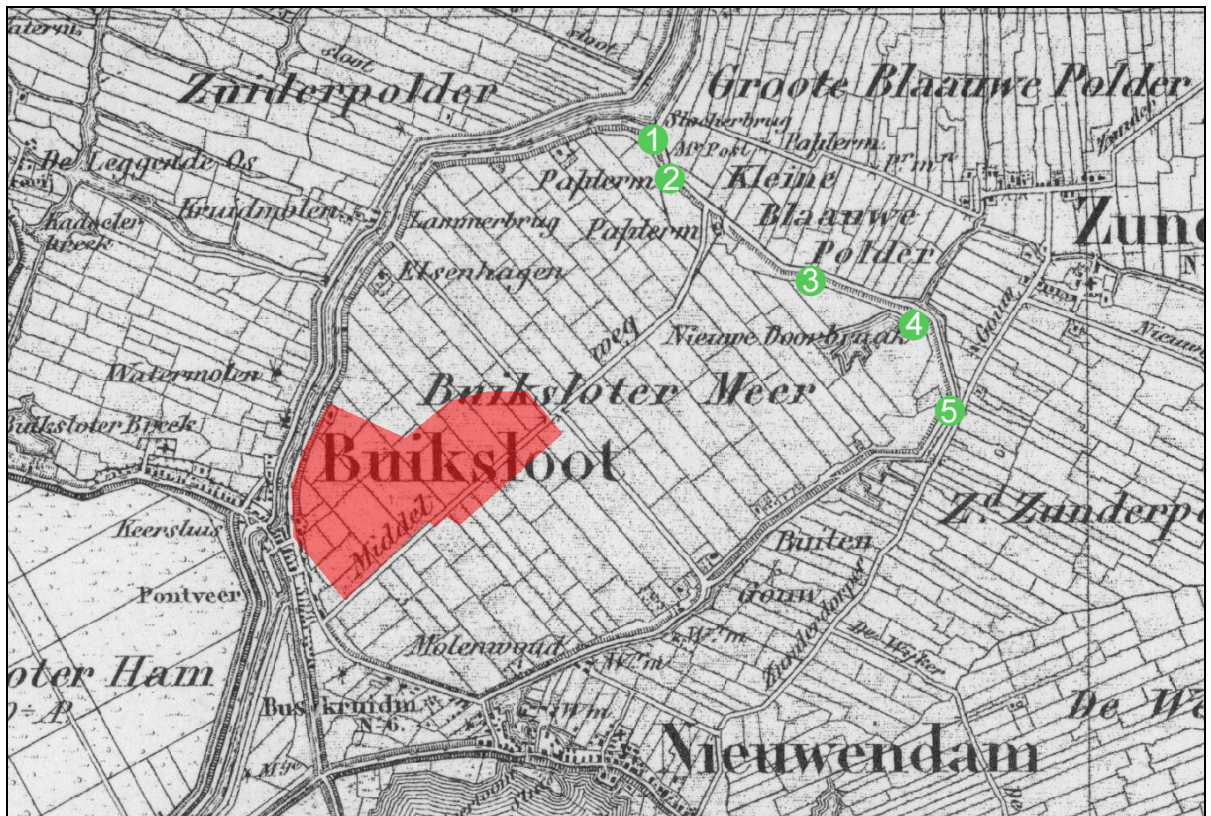
Aan het begin van de 15de eeuw deed zich een vernieuwing voor binnen de waterhuishouding, namelijk de introductie van de windmolen. Aanvankelijk waren dit kleine molentjes, die de lager gelegen weilanden ontwaterden. Via molenweteringen werd het water uitgeslagen op de boezem, een hoger gelegen waterstelsel dat van het aangrenzende land en het buitenwater was afgescheiden en als tijdelijke bergplaats diende voordat het water op het buitenwater kon worden geloosd (Stol, 1993). Aanvankelijk werd de molenbemaling om de toenemende vernatting van bestaand cultuurland tegen te gaan. Tevens maakte deze techniek het mogelijk om meren en plassen droog te malen. Droogmakerijen boden niet alleen een oplossing voor het overstromingsgevaar maar leverden ook extra opbrengsten door de landwinning. In de 17de eeuw vond de inpoldering op particulier initiatief plaats, in de eeuwen daarna nam de overheid dit ter hand.

Op initiatief van Ransdorp, Zuiderwoude en Broek in Waterland werden tussen 1624 en 1628 het Buikslotermeer drooggemaakt. Via drie watermolens werd het water geloosd via de Slochter op de ringvaart, tegenwoordig onderdeel van het NoordHollands kanaal (afb. 4). De Buikslotermeer werd doorkruist door de Middenweg en de Kruisweg. Langs de ringdijk verschenen boerderijen, waaronder boerderij Elzenhage even ten noorden van het plangebied. De Buikslotermeerpolder heeft een veenbodem. In tegenstelling tot vruchtbare kleibodems waarop akkerbouw mogelijk is, zoals in de Beemster en de Wormer, is veen alleen geschikt voor grasland en veeteelt (Lutgert 1994). Na de drooglegging is de droogmakerij in 1916 nog eenmaal overstroomd. Boerderijen en huizen zijn hierdoor verwoest.

4 Het plangebied (rood) op de historische kaart van Nicolaes Visscher uit ca. 1700. De watermolens van de Buikslotermeer zijn met blauwe pijlen aangeduid. Boerderij Elzenhage is aangegeven in groen.

Het Buikslotermeer, en de latere gelijknamige polder, was een strategisch punt in de verdediging van Amsterdam. Na de inval van de Pruisen in 1787 besloot Amsterdam om de verdedigingslinie te verbeteren. Deze verdedigingslinie werd onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en werd ontworpen door ingenieur Kraayenhof in 1808. Verschillende malen werd de linie ingrijpend gerenoveerd. Hierbij werden oude versterkingen opgeknapt en werden nieuwe kleinere posten aangelegd. In 1883 werd de verdedigingswerken opgenomen in de Stelling van Amsterdam, een keten van fortificaties rondom de hoofdstad die in de jaren 1880-1920 tot stand gekomen is (Schmall, 1987, 112-13). Verspreid in de omgeving van Amsterdam en langs de noordelijke ringdijk van de Buikslotermeer-polder liggen nog resten van deze verdedigingswerken (afb. 5).

5 Het plangebied (rood) op de historische Topografische Militaire Kaart uit 1854. Aan de noordelijke ringdijk lagen de posten van ingenieur Kraayenhof: nr. 1: Post Slochterbrug, nr. 2: Post Slochtermolen, nr. 3: Post de Zuil, nr.4: Post voor de Sindelbrug, nr. 5: Post achter de Sindelbrug.

De regio Waterland behield lange tijd zijn landelijk karakter. Vanaf 1921 veranderde dit toen het gebied grotendeels door Amsterdam werd geannexeerd. In eerste instantie werden in Amsterdam Noord enkele tuindorpen aangelegd zoals Tuindorp Nieuwendam (1924) en Tuindorp Buiksloot (1930). De Buikslotermeerpolder behield zijn landelijk karakter. In 1925 werden de sportvelden langs de Middenweg aangelegd, evenals de Noorderbegraafplaats en de volkstuinten aan weerszijden van de Middenweg. In 1930 werd de Middenweg verbreed tot de Leeuwarderweg. Hoewel in 1935 al was besloten tot de uitbreiding van Amsterdam-Noord in de Buikslotermeer is de polder pas in de jaren '60 bebouwd. Bij de aanleg van de woonwijken is het oorspronkelijke landschap onder een pakket zand verdwenen.

Uitgaande van de historische topografische inventarisatie zijn binnen het plangebied obstakels in de vorm van bouwstructuren te verwachten. Deze categorie sporen kennen een hoge dichtheid en sterke onderlinge samenhang. Tevens kunnen binnen het gebied scheepsresten of andere verzonken overblijfselen aanwezig zijn die verband houden met de scheepvaart vanaf de 11de eeuw tot aan de droogmaking van het Buikslotermeer in 1624. Andere mogelijke archeologische sporen kunnen bestaan uit verkavelingsloten of afvalstort vanaf de tweede kwart van de 17de eeuw. Al deze categorieën sporen kennen een breed verspreidingspatroon.

3.3 Overzicht archeologische vindplaatsen

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Concrete aanwijzingen over de aanwezigheid archeologische sporen zijn daarom niet voorhanden. In de directe omgeving, daarentegen, zijn meerdere archeologische vindplaatsen onderzocht, die informatie hebben verschaft over de ontwikkeling en topografie van dit stedelijk gebied. Ze zijn een

onmiskenbare graadmeter voor het potentieel van het nog aanwezige bodemarchief in dit deel van Amsterdam. Het gaat om de volgende opgravingen.

Buiksloterkerkpad (HKB)

Naar aanleiding van restauratiewerkzaamheden in 1962-64 kon de ondergrond van de Hervormde Kerk van Buiksloot deels archeologisch worden onderzocht door het voormalige Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) van de Universiteit van Amsterdam (nu AAC). Dit heeft geen resultaten opgeleverd: Er zijn geen funderingen van een middeleeuwse voorganger aangetroffen.

IPPI/ RAAP

In 1976 is het toenmalige IPP van de Universiteit van Amsterdam in samenwerking met de AWN begonnen met een archeologische inventarisatie van het bodemarchief van Waterland. Door dit onderzoek konden ca. 600 mogelijke middeleeuwse huisplaatsen aangewezen worden en kon een schematisch overzicht worden gemaakt van de voormalige dorpen en gehuchten. In de jaren '80 is door RAAP een boorprogramma voor landelijk Waterland-Oost opgezet. De resultaten hiervan zijn enkele jaren geleden opgenomen in de CHW van de provincie Noord-Holland (Bos 1988).

Poppendammergouw (POP)

Bij archeologisch onderzoek aan de Poppendammergouw in 1995 zijn resten van een boerderij aangetroffen. De resten worden op grond van het funderingshout en het Pingsdorf- en Paffrathardewerk rond het jaar 1000 gedateerd.

IJdoornpolder (IJD)

In 1999 heeft BMA een archeologische veldverkenning uitgevoerd in de IJdoornpolder. Hierbij zijn bewoningssporen aangetroffen in de vorm van een 13e eeuwse terp in de zuidelijke punt van de polder. Ook zijn gegevens verzameld over de geologische opbouw van het gebied.

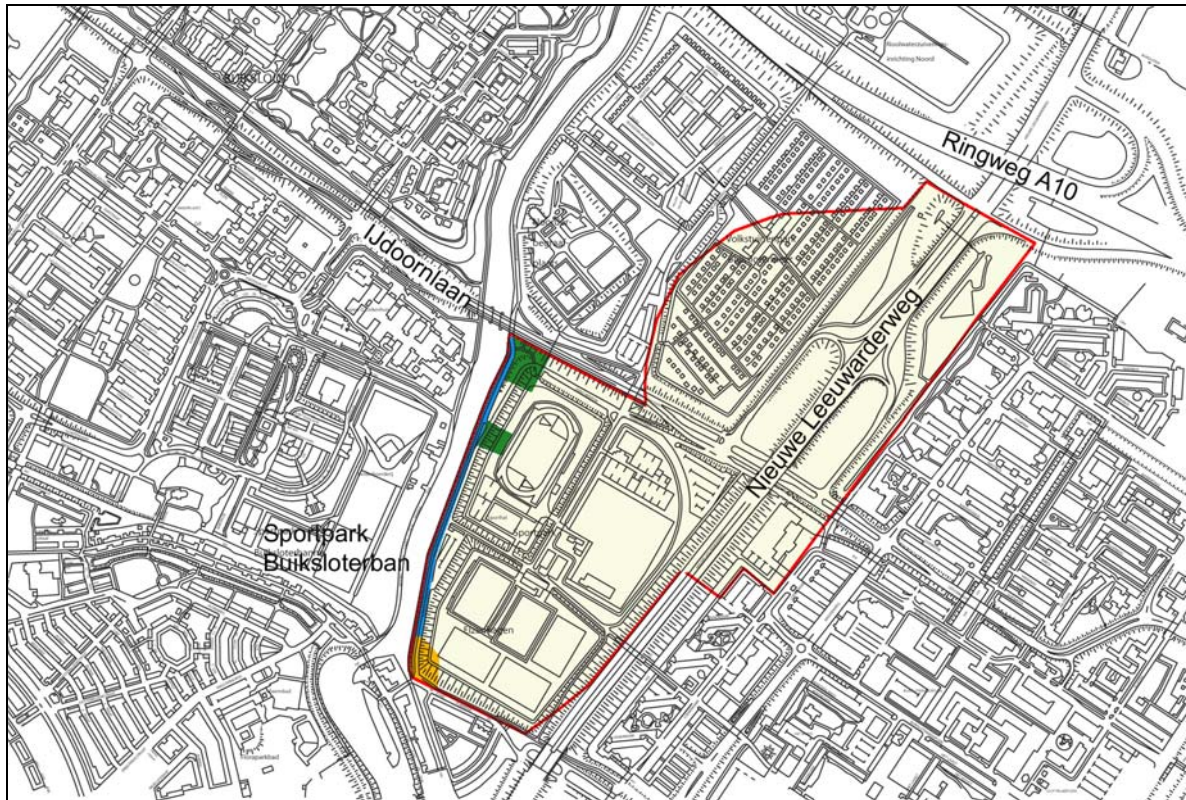
Ten aanzien van de archeologische kwaliteit van de ondergrond van het plangebied kan er vanuit gegaan worden dat de ondergrond grotendeels verstoord is. Bij de aanleg van de Nieuwe Leeuwarderweg en de woonwijken ten oosten daarvan in de jaren '60 heeft grootschalig grondverzet plaatsgevonden. Ook zijn ten behoeve van de aanleg van de Noordzuidlijn delen van de ondergrond verstoord. Bij de werkzaamheden is het oorspronkelijke bodemprofiel zodanig verstoord dat eventuele archeologische resten als verloren mogen worden beschouwd.

4 Archeologische verwachtingskaart

De historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) leidt tot een verfijning van het algemene CHW-verwachtingsbeeld op basis van een onderscheid van een reeks van verschillende zones met een eigen specifieke cultuurhistorische achtergrond. In deze zones kunnen materiële overblijfselen worden verwacht die samenhangen met de bewoning langs de Buiksloterdijk, de droogmaking van de Buikslotermeer en de bewoning in deze polder. Dit leidt tot een verwachtingskaart met een zonering van vier typen van archeologische materiële neerslag. De zones in het kaartbeeld vertegenwoordigen de verwachtingen met de jongste (of langst doorlopende) datering. Dit is een simplificatie want zones kunnen elkaar overlappen omdat de archeologische sporen een langere periode bestrijken.

Archeologische verwachtingszones op basis van cultuurhistorische informatie

- Begrenzing plangebied
- **A Bewoning langs Buiksloterdijk.** Betreft de zone van bewoning op en/of achter de middeleeuwse dijk. De materiële neerslag betreft sporen van gebouwen, losse vondsten en afval. Vanwege de lange gebruiksperiode hebben de archeologische sporen een dichte verspreiding. De archeologische verwachting is daarom hoog.
- **B Bewoning langs Buikslotermeerdijk.** Betreft de zone van bewoning op en/of achter de ringdijk. De materiële neerslag betreft sporen van gebouwen, losse vondsten en afval. Vanwege de lange gebruiksperiode hebben de archeologische sporen een dichte verspreiding. De archeologische verwachting is daarom hoog.
- **C Ringdijk langs het NoordHollandsch kanaal.** Het betreft het tracé van de ringdijken om de Buikslotermeerpolder (1624). Onder de dijk kunnen sporen van het oorspronkelijke landschap, zoals botanisch materiaal aanwezig zijn. Hiermee is de reconstructie van het natuurlijk milieu ten tijde van de middeleeuwse ontginningen mogelijk. De eventuele materiële neerslag die verband houdt met de dijkaanleg, betreft losse vondsten, afval en sporen van de weg- of dijkstructuur. De overblijfselen hebben een geringe onderlinge samenhang en hebben een wijde verspreiding. De archeologische verwachting is daarom laag.
- **D Buikslotermeerpolder.** Hier kan een wijde verspreiding voorkomen van scheepsresten of ander verzonken overblijfselen die verband houden met de scheepsvaart vanaf de 11de eeuw tot aan de droogmaking van het Buikslotermeer in 1624. Daarnaast kunnen hier sporen voorkomen die verband houden met bewoning en landgebruik vanaf 1624. Dergelijke overblijfselen hebben geen samenhang en een wijde verspreiding. De archeologische verwachting is daarom laag.

5 Archeologische beleidsadvieskaart

De archeologische beleidsadvieskaart van CAN-deelgebieden is een vereenvoudigde weergave van de diverse archeologische verwachtingen (hoofdstuk 4). De kaart is bedoeld als een schematisch ruimtelijk overzicht van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologisch erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden beleidsmatig gewaardeerd door ze te koppelen aan de huidige toestand van het terrein en de mogelijk opgetreden bodemverstoringen vanwege de recente bebouwing. Het waarderingssysteem resulteert in de clustering van de zones binnen twee waarden: een hoge en een lage waarde, ieder met bijbehorende beleidsmaatregelen. Tot slot liggen binnen het plangebied terreinen waar als gevolg van grootschalig grondverzet geen archeologische restanten meer aanwezig zijn.

Begrenzing plangebied

Hoge archeologische waarde: zones A en B

Voor deze gebieden wordt als beleid aanbevolen om bij grondroerende werkzaamheden over een oppervlak groter dan 100 m² en dieper dan 0,50 m onder maaiveld in de bouwplanvorming een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) op te nemen.

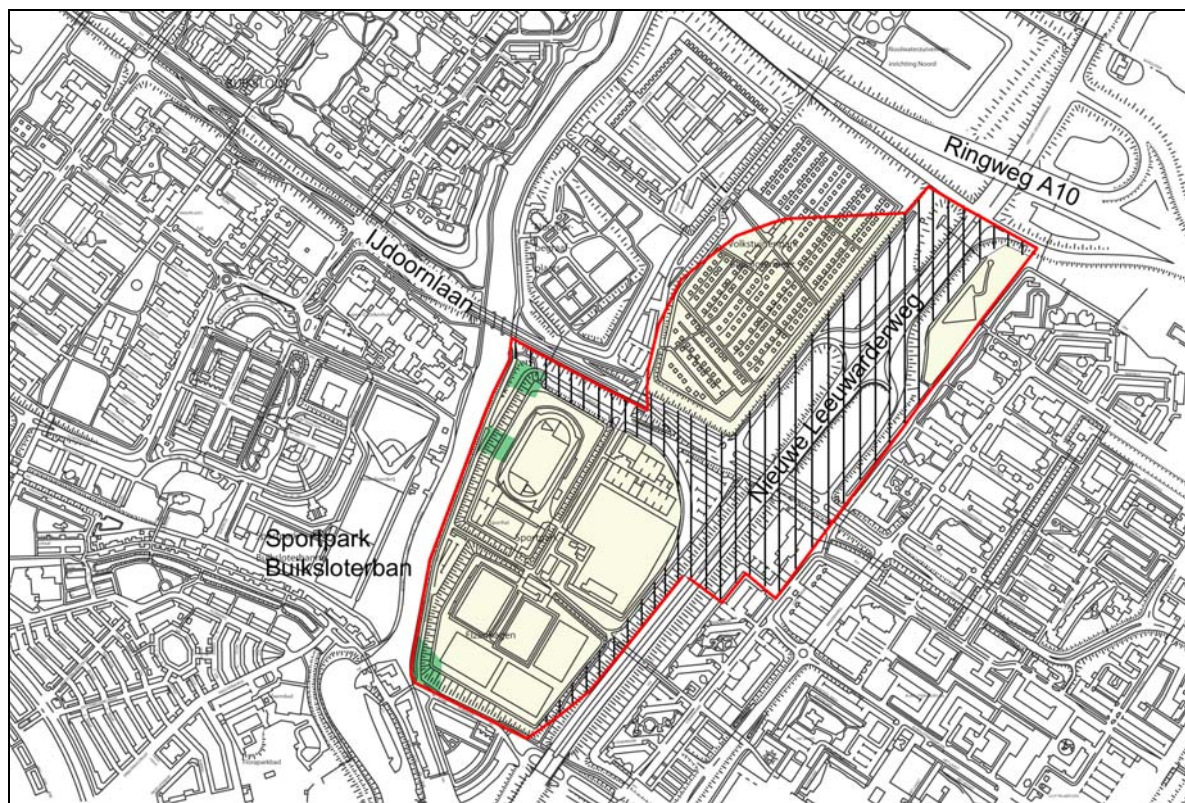
Lage archeologische waarde: zone C en D

Voor deze gebieden wordt als beleid aanbevolen om bij grondroerende werkzaamheden over een oppervlak groter dan 10.000 m² en dieper dan 0,50 m onder maaiveld in de bouwplanvorming een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) op te nemen.

Recente verstoringen

In deze gebieden zijn geen archeologische overblijfselen meer in de bodem aanwezig, omdat hier bij de aanleg van de bebouwing in de jaren '60 en de aanleg van wegtracés grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden. Daarom geldt voor deze gebieden een vrijstelling voor archeologisch onderzoek.

Bronnen

Digitale bronnen

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. <http://chw.noord-holland.nl>
Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)

Literatuur

Bos, J.M., 'Landinrichting en archeologie: het bodemarchief van Waterland', *Nederlandse Archeologische Rapporten* 6, Amersfoort 1988.
Lutgert, J. e.a., 'De Waterlandse Zeedijk. De geschiedenis van de oude dijk in Amsterdam-Noord', Stichting Historisch Centrum Amsterdam-Noord. 1994.
Provincie Noord-Holland, *Cultuur Verbindt. Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004.
Schmal, H., 'De Stelling van Amsterdam. Geschiedenis van de vestingwerken', Heinemeijer, W.F. & Wagenaar, M.F., 'Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie', Antwerpen, 112-113.
Stol, T., Droogmakerijen, In: 'Wassend water dalend land', Utrecht, 1993, 86-95.
Veerkamp, J.A.G., *Inventarisatie archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de Noord/Zuidlijn*, Amsterdam 1997, 10-31.
Weerts, H., P. Cleveringa, W. Westerhoff en P. Vos, 'Nooit meer: Afzettingen van Duinkerke en Calais', *ARCHEObrief* 2 (2006), 28-34.

Afmelding:

Archiscode 20985 datum 09-04-2008

Controle proces en waardestelling dr. J. Gawronski

Voor akkoord Datum

Hoofd afdeling Archeologie BMA
dr. J. Gawronski

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 08-020

Datum: 3 december 2008
Status: definitief
Opdrachtgever: Projectbureau Noordwaarts
Postbus 37556
1030 AN Amsterdam
Contactpersoon: Mervouw M. Mook
020-6306300
Redactie: Dr. J. Gawronski
Tekst: Drs. L.F. de Leeuw
Tekeningen: R. Tousain

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2008

Postbus 10718
1001 ES Amsterdam
020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA.

